

SAVAŞ, YEŞİL DÖNÜŞÜM VE ENERJİ GÜVENLİĞİ: DAHA DA ÇOK BİLİNMEYENLİ BİR DENKLEM¹

Rusya'nın kendi iddiasına göre etnik gruplarını aşırııcılardan korumak için Ukrayna'ya askeri harekât başlatması, dünyanın gözünde ise yörüngesinde tutmakta zorlandığı kardeşine/komşusuna/eski yoldaşına saldırmaması, iki ülke arasındaki bir çatışmanın çok ötesine geçti, küresel sisteme etki eden bir sarsıntı ve olası bir dönüşüm başlattı. "Medeni" dünyanın tamamı uzun süredir tekinsiz buldukları ama ilişkilerini çok yönlü olarak sürdürdükleri bu gücün saldırganlığı karşısında birleşti. Rusya liderinin beklentisi muhtemelen bambaşkaydı ama bırakın Ukrayna'yı birkaç günde dize getirmeyi; bir yandan kendi ülkesini yalıtmayı, dışlatmayı, serkeş devlet ilan ettirmeyi, diğer yandan adı ABD, NATO, AB, Batı olsun, düşman algıladığı kim varsa, karşı safları sıklaştırmayı başardı. Rusya'nın saldırganlığı, olmaz dediklerimizi öldürüyor. Bugün bir AB ordusu kurulacaksa, bunu Rusya'nın başarısı olarak görmek mümkün.

Gelin görün ki, tam da biz iklim krizinin idrakine ciddi ciddi varmaya ve ağır ağır da olsa akıllarımızı bir araya getirip hal çaresi düşünmeye başlamışken, sistem bir türbülans daha yaşıyor. Rusya'nın enerji alanındaki ağırlığı, bu krizin mahiyetini çok başka yönlere de sevk ediyor. Buradan sonraki yol, iyiye de gidebilir, kötüye de. Gidişat biraz bizim seçimlerimize bağlı. Ama baştan söyleyelim, sonu hayra varsa da bizi şimdilik zorlu bir süreç bekliyor.

Bir adım geriye gidip yeşil dönüşüme bir daha bakalım. Benim gördüğüm şekliyle özetlersem, yeşil dönüşüm arayışlarının, bilhassa Avrupa Yeşil Mutabakatı'nın, iki meramı vardı: Birincisi, iklim değişikliğinin gelişmiş dünyanın yöneticileri tarafından biraz gecikmeli de olsa idraki ve buna karşı olumlu ve etkin bir gündem ortaya koyma, adım atma, değişim başlatma iradesi. İkincisi ise, başta AB olmak üzere daha durağan hale gelmiş ekonomilerin, kendini yeniden icat etme,

¹Bu çalışmada ifade edilen bulgular, yorumlar, sonuçlar, öneriler ve görüşler tamamen yazar(lar)ına aittir. TEPAV'ın resmi görüşü değildir. © TEPAV, aksi belirtilmedikçe her hakkı saklıdır.

baştan kurgulama, yeniden yaratma ya da *jumpstart* etme, rekabet gücünü koruma ve/veya diriltme girişimi. Birçok örnekte bu iki güdünün ülkeden ülkeye farklılaşan oranda bir bileşimini gözlemliyoruz. Her ne olursa olsun, yeşil dönüşümün ciddi bir sosyoekonomik dönüşüm öngördüğü, bunun da teknolojik bir sıçramayla desteklenmesi gerektiği aşikâr.

Bizim açımızdan bakarsak, bu çoklu dönüşümün neresinde yer alacağımız sorusu zaten ortadaydı. 2022'nin ilk günlerini anımsarsak, kıymetli hocam Güven Sak'ın ifadesiyle, Atlantik'in iki yakasında yeni bir mutabakat, yeni bir dünya algısı, yeni bir ortak vizyon oluşmuştu. Biz bunun neresinden yakalayacağız ya da buna nasıl yakalanacağız sorusuyla karşı karşıyaydık. Yeni bir dünya kuruluyordu ve biz de bunda bir biçimde yerimizi alacaktık, mesele hangi noktada, ne sıfatla, ne vasıfla olacaktı.

Rusya-Ukrayna kriziyle beraber Atlantik'in iki yakasında oluşan yeni mutabakat, ortaya çıkmaya başlayan yeni bir dünya düzeni, bambaşka bir nitelik kazandı. Artık yalnızca sosyoekonomik değil, *military-industrial* yani askeri-sınai yeni bir düzen emare veriyor. İklim değişikliğiyle mücadelenin yanına bir de siyasi ve askeri gerilim alanı, bir güvenlik krizi ekleniyor. Kriz üzerine kriz yani.

Şimdi soru şu: Şimdilik, evlerden ırak ama belki yeni yangınlar, seller, kuraklıklar baş gösterene dek, iklim krizinden daha büyük öncelik kazanmış gibi görünen bu güvenlik krizi, yeşil dönüşümü kolaylaştırıp hızlandırır mı, yoksa tökezletir mi? Bizi iklim değişikliğiyle mücadele için ihtiyaç duyduğumuz teknolojik sıçramaya götürür mü, götürmez mi? Olağan koşullarda bu soruya daha kötümser bir yanıt vermek daha olasıydı. Güvenlik krizi, iklim krizine galebe çalar, günümüzün güvenlik önceliği, hep başka bir baharın konusu olarak algıladığımız iklim konusunu gölgede bırakırdı belki. Ama bugün, hem iklim krizi artık ciddi ciddi kendini dayattığı, hem de iklim konusunun olduğu gibi güvenlik konusunun da başlıca mülahazalarından biri enerji olduğu için, iki gündemin birbiriyle örtüşmesi ve birbirini destekleyerek aydınlık ufuklara el ele yelken açması mümkün. Gelin görün ki, tersi de mümkün. Enerji güvenliği de dâhil olmak üzere, güvenlik kaygısını doğru ele alıp selamete giden yolda doğru adımları atmazsak, kendimizi beter halde de bulabiliriz. Akliselim şart.

Güvenlik meselesinin enerji meselesiyle neden bu kadar örtüştüğü açık bence: Avrupa'nın kömürünün %46,7'si, doğalgazının %41,1'i, petrolünün %26,9'u Rusya'dan geliyor². Türkiye ve doğalgaz özelinde bakarsak bu oran yıldan yıla, aydan aya değişmekle beraber üçte bir ile yarı yarıya arasında değişiyor. Rusya, kömür, petrol, doğalgaz gibi geleneksel yakıt türlerinde, yani hidrokarbonlar ya da fosil yakıtlarda, bölgenin olduğu kadar dünyanın da efendilerinden biri. Dünyanın geri kalanı olarak bizim iklim krizi çerçevesinde hidrokarbonlarla, güvenlik krizi çerçevesinde de Rusya'yla bağımızı koparmamız gerekiyor. Buna kani olduk. Şimdi soru şu, bu nasıl olacak?

Rusya'nın Ukrayna saldırısının başlangıcından bugüne yaşadığımız süreçte, Batı dünyasının Ukrayna etrafında kenetlenildiğini ve Rusya'nın karşısında Putin'in beklemediği ölçüde sert bir tavır aldığını gördük. Yaptırım üzerine yaptırım geldi. Fakat dikkatinizi mutlaka çekmiştir: Batı, Rusya'yı en çok acıtacak yerden, enerjiden vurmak konusunda ikircikli davranıyor. Doğrudur, Uluslararası Enerji Ajansı, Rusya'ya enerji bağımlılığını azaltmak için planlar, tasarımlar, öneriler yazılıp çiziyor. Bu minvaldeki son gelişmelerden biri, AB'nin Rus kömürünü terk etme kararı oldu. Hatta Rusya'nın enerji alanındaki en önemli partnerlerinden Almanya, Rusya'dan 55

² <https://ec.europa.eu/eurostat/cache/infographs/energy/bloc-2c.html>

milyar metreküp doğalgaz aktarmak üzere inşa edilip faaliyete geçmeyi bekleyen Kuzey Akım 2'nin ruhsatlandırma sürecini durdurmakla kifayet etmedi; aynı hattın sahibi olan Gazprom'un ülkesindeki varlıklarına da kayyum atadı. Almanya'da Rusya'yla son on beş yılda geliştirilen sıkı enerji işbirliği, bugünlerde Merkel'in zehirli mirası diye anılıyor. Avrupa'nın geri kalanında da Rusya'dan enerji alımlarının topyekün durdurulmasına yönelik ciddi bir siyasi baskı var. Yine de, Rus devlet bütçesinin yarıya yakınına karşılamanı, böylece bir bakıma Ukrayna savaşını da fonlayan enerji ticaretine ket vurmamak konusunda duyduğumuz çekince çok bariz. Aksine, Ukrayna savaşının başladığı günden bu yana Avrupa'nın Rusya'dan doğalgaz alımlarında, çoğu depolama ve geleceğe dönük güvence yaratma ihtiyacından kaynaklı olmak üzere, ciddi bir artış gözlemleniyor. Çünkü Batı, bilhassa AB, şunun farkında: Rusya'yı enerjiden vurmaya kalkışmak kendini de ayağından vurmaya anlamına geliyor. Bugünden yarına Rus enerjisinin yerine konabilecek bir şey yok çünkü. Rusya'dan enerji alımını durdurmak, ekonomiyi felç etmek, sanayiye durdurmak, haneleri dondurmak anlamına geliyor. Dolayısıyla Avrupa'da karar alıcılar, ellerini biraz korkak alıştırıyor. Peki, bu ilanihaye böyle mi gider? Sanmıyorum, bu devran döner. Hatta içinden geçtiğimiz bu olağanüstü durum, yeni yeşil dönüşümü hızlandırıcı ve kolaylaştırıcı bir faktör bile olabilir. Ama Ukrayna krizi destek de köstek de olsa, kulağa bozuk plak gibi gelmek pahasına tekrarlayayım: Bu dönüşüm her halükarda bugünden yarına olamayacak.

Daha önceki yazılarımda ifade etmeye çalıştığım gibi, hem Türkiye hem de dünya ölçeğinde yeşil dönüşüm için bütüncül ama tedrici bir geçiş süreci tasarlanması gerekiyordu. Yani "Kömürü çıkarıyoruz, boşluğunu nasıl dolduracağız?" sonra "Petrolü çıkarıyoruz, boşluğunu nasıl dolduracağız?" sonra "Doğalgazı çıkarıyoruz, boşluğunu nasıl dolduracağız?" diye sormamız ve bu sorulara açıkçası pek de kolay olmayan yanıtlar bulmamız gerekiyordu. Şimdi bunun üzerine bir de kaynak ülke meselesi eklendi. Yani aynı tasarım bilmecesine "Rus kömürünü çıkarıyoruz" varsayımıyla başlamamız gerekiyor. Bu bir yandan hedefi somutlamak anlamında önemli olmakla beraber, diğer yandan kısıtları artırıcı zorlu bir bilinmeyen ekliyor. Hem ekolojik, hem de jeopolitik açıdan başgösteren dönüşümde, enerji arz güvenliği konusu çok ciddi bir mesele olacak.

Peki, bütün bu olanlar enerji sahnesine kısa, orta ve uzun vadede nasıl yansır? Şimdi, çok kısa vadede, bağımlılığın azaltılması yönünde bir niyet beyanı gördük, ama doğalgaz akışı dediğim gibi hızlandı. Arz, hem alıcı hem satıcı tarafın iradesiyle yükselirken, piyasaların "bugünlerin yarınları var" algısı dolayısıyla fiyatlar da yükseldi. Çok kısa vadede jeopolitik kriz bize fiyat artışı biçiminde yansıdı. Kısa vadede ise muhtemelen yeşil dönüşümde bir sapma göreceğiz. Kömür kullanımına geri dönülmesi ve petrol ve doğalgazda üretime açılmayacağı ilan edilen AB özkaynaklarının geliştirilmesi olasılığı bir hayli güçlü. Bu yönde de baskılar var. Doğalgaz ve nükleer, AB'nin uzun iç kavgalardan ve kafa kaşımalardan sonra geçiş sürecinde yeşil ışık yaktığı iki enerji kaynağı olmuştu. Şimdi gelinen noktada, doğalgazın başlıca kaynak ülkelerinden birini dışlamak istiyoruz. Nükleer seçeneği ise toplumsal muhalefetin ötesine geçsek bile bugünden yarına gerçekleştirilemiyor. Dolayısıyla kısa vadede işler biraz karışacak.

Önce alternatif enerji kaynaklarını düşünelim. Yenilenebilir, etrafında koparılan bütün gürültüye rağmen, enerji arz güvenliği ihtiyacımızı karşılayabilen, kafacığımızı rahat ettiren bir seçenek değil. Bu alandaki kırılma ancak, büyük çaplı elektrik depolama teknolojilerinin maliyetinin düşmesi ve kullanımının yaygınlaşmasıyla olabilir. Bu, yenilenebilir kapasitenin geliştirilmesi konusunda da bize ciddi bir ufuk açar. Bunun dışında hidrojen gibi, biyogaz ve biyometan gibi

kaynakların gelişimine ve muhtelemen nükleerin yeniden yükselişine tanık olabiliriz. Füzyonun yaygın biçimde hayata geçmesi hızlı olmaz, ama fisyona dayalı geleneksel nükleer santrallerin yeniden rağbet görmesi, kapanacak olanların açık tutulması ve yenilerinin yapılmasının yanında, ufak ölçekli nükleer reaktörlerin de yaygınlaşması olasılığı var. Dolayısıyla teknolojik dönüşüme şimdi daha da daha fazla kafa yormamız, fon ayırmamız gereken bir döneme giriyoruz. Ama bu gelişmelerden bir kısmı orta vadede, bir kısmı ancak uzun vadede gerçekleşecektir, o da eğer odağımızı kaybetmez ve rehavete kapılmazsak. Elektrifikasyonun tüm enerji ihtiyacımızı karşılama potansiyelinin olup olmadığını ise açık uçlu bir soru olarak buraya bırakıyorum.

Dönelim kısa vadede mahkûm olduğumuz fosil yakıtlara o halde: Dediğimiz gibi, petrol, doğalgaz ve kömür seçeneklerinin tamamında Rusya çok baskın bir oyuncu ve onun yerine başka bir kaynak ülke koymak, yeni kaynaklar bulmak, geliştirmek, aktarmak, ticaret yollarını, yöntemlerini, güzergâhlarını çeşitlendirmek gerekecek. Alt kırılıma girersek, uluslararası enerji ticaretinde petrol ve kömür daha kolay, doğalgaz daha zor emtia olarak kabul edilir. Petrolü ve kömürü katır sırtında bile taşırsınız, ama doğalgazın aktarımı için ya ticaret güzergâhını kat edecek boru hatlarına, ya da güzergâhın iki ucunda sıvılaştırma ve yeniden gazlaştırma terminallerine ihtiyaç vardır. Petrol ve kömür için başka kaynaklardan taşımayla değirmen döndürmeye çalışabiliriz, ama fosil yakıtlar arasında en ehven olan doğalgaz için daha iddialı çözümler gerekecek.

Hatırlarsınız, Avrupa Birliği, Rusya'nın Ukrayna'yla daha önce yaşadığı transit ve Kırım krizlerinde de tepki koymuş, alternatif kaynak ülke ve güzergâh arayışına girmişti. Büyük nümayişle ilan edilen ama akamete uğrayan Nabucco, onun ardından Azerbaycan'la ortaklaşa hayata geçirebildiğimiz Güney Gaz Koridoru (yani Trans-Anadolu Doğalgaz Boru Hattı - TANAP ve onun uzantısı olan Trans-Adriyatik Boru Hattı - TAP) bu arayışın ürünüydü. Ancak anımsatalım, TANAP'ın Türkiye'ye taşıdığı doğalgaz 6, Avrupa'ya gönderdiği doğalgaz 10 milyar metreküp. 2021 yılı tüketim miktarlarımıza bakarsak, Türkiye'ninki 60, Avrupa'ninki 380 milyar metreküp. Yani Azerbaycan'dan gelen doğalgaz, bizim ihtiyacımızın onda birini, AB'nin ihtiyacının ise neredeyse kırkta birini karşılıyor. Rusya'nın AB'ye doğalgaz ihracatı ise aynı yıl 140 milyar metreküp oldu. Bu, doldurulması çok zor bir boşluk.

Önemli bir çözüm arayışı, hem alıcı hem satıcı tarafında sıvılaştırılmış doğalgaz (LNG) kapasitesinin yükseltilmesi olacak gibi görünüyor. Görünen o ki, ABD doğalgaz üretimine ve sıvılaştırma terminallerine yönelik yatırımlara hız verecek. Diğer büyük oyuncular olan Avustralya ve Katar'ın işi daha da büyütmesi de olası. Avrupa'da da LNG alım terminallerinin ve doğalgaz depolama tesislerinin kapasitelerinin geliştirilmesine yatırım yapılacaktır. Ama bu girişimlerin kısmen de olsa meyve vermesi için yine asgari üç-beş yıllık bir zaman ufkundan söz ediyoruz. Tarafların yeni yatırımlarının kapasitesini yılda 140 milyar metreküp düzeyine getirmesi de az iş ve maliyet olmayacak. ABD'nin rezervlerinin aslında Rusya da dahil olmak üzere birçok ülkeye kıyasla "dev" boyutlarda olmadığını, yalnızca çok atılğan bir üretim ve satış politikasına konu olduğunu anımsatalım. Yani ABD doğalgazını daha sonlu bir kaynak olarak düşünmek gerekebilir.

Yine bölgesel çözümlere ve boru hatlarına bakarsak, kaynak çeşitlendirmesi yönünde Batı'da yeniden su yüzüne çıkan arayış bu alanda da ancak orta vadede sonuç vermeye başlayabilir. Bu seçenek, beraberinde, kaçınılmaz olarak içine Türkiye'yi de alan jeopolitik bir değişim süreci getirecektir. İsrail, Irak ve hatta İran gazının Avrupa'ya ulaşması için ekonomik fizibilitesi olan neredeyse yegâne çözüm, Türkiye üzerinden gitmesi olacak. Bunun için birbiriyle uzun

süredir konuşmayan tarafların görüşmelere başladığını şimdiden görüyoruz. Bölgede Türkiye'nin de dâhil olduğu bazı kırınglıklar, küskünlükler, "duygusal" nedenlerle geride bırakılacak gibi görünüyor. Önümüzdeki günlerde Türkiye'nin İsrail ve Mısır'la barışmasına, Kıbrıs'ta daha yapıcı bir ortam oluşmasına, Bağdat yönetiminin Erbil yönetimiyle uzlaşmasına, hatta hatta Batı'nın İran'a yeniden kucak açmasına tanık olabiliriz.

Ama ve fakat tüm bu gelişmelere eşzamanlı olarak tanık olsak dahi, Rusya'nın yerine ne koyabiliriz sorusunu hala temkinli yanıtlamak lazım. İsrail'in Akdeniz'de keşfettiği Leviathan sahasının kapasitesi 605 milyar metreküp, yani bizim Karadeniz'de Sakarya adını verdiğimiz sahadaki mevcut keşiflerden biraz hallice. Leviathan'ın yıllık üretim kapasitesi ise 12 milyar metreküp olarak açıklanmış. Ne Avrupa'nın ne bizim dışımızın kovuğuna gider. İran, bilhassa Güney Pars, çok daha büyük bir rezerv vaat ediyor, ama önce İran'la siyasi uzlaş, sonra da rezervlerin geliştirilmesi, üretilmesi ve aktarılması için ciddi girişimler lazım. Diğer yandan, Batı için İran, en az Rusya kadar zor bir partner. İran'ın siyasi yakınlaşmaya iyi niyetli biçimde girişip girişmeyeceği, küresel ekonomik sisteme yeniden eklenip eklenemeyeceği bir yana, Türkiye'nin defaatle deneyimlediği gibi, yarın öbür gün arz güvenliği konusunda sorun çıkarıp çıkarmayacağı belli değil. Rusya belki dünyanın en iyi niyetli taciri değildi, ancak sözleşme yükümlülüklerini yerine getirmek konusunda her daim olabildiğince titizdi. Hatta dikkat ederseniz hala öyle. İran'ın güvenilir tedarikçi rolünü oynamasına bel bağlamak ise daha zor. Dolayısıyla bu angajmana girerken enine boyuna düşünmek, yağmurdan kaçarken doluya tutulmamak lazım. Bana sorsanız, yine siciline, siyasi yaklaşımına ve yaptırım merakına bakarak, aynı şeyi ABD için de söylerim.

Peki, Orta Asya kaynaklı Güney Gaz Koridoru benzeri yeni yapılanmalar mümkün mü? Her ne kadar TANAP'ın kapasitesi yükseltilebilirse de, Azerbaycan'ın ne yazık ki derde derman olacak boyutta üretilebilir rezervi yok. Ama Türkmenistan'ın var. Türkmen gazını belki Azeriler, daha büyük olasılıkla İranlılar alıp dünyaya satabilir. Ama daha da büyük olasılık, bu gazın aracılığını Rusya'nın sürdürmesi olur. Öte yandan Türkmen rezervlerinin önemli kısmını da Çin'in parsellediğini unutmayalım. Daha geniş ölçekte bakarsak Venezuela'nın dahi yeniden kapısının çalındığını görüyoruz. Ama yine anımsatalım: Mevcut doğalgaz kaynaklarının üretim için geliştirilmesi bir yana, aktarımı için yapılacak boru hatlarının inşası dahi, onlarca milyar dolarlık yatırım gerektiren, üç-beş yıl süren girişimler. Dahası, Ukrayna krizinin ilk günlerinde Katar'ın da Azerbaycan'ın da ifade ettiği üzere, Rusya'yla ipleri koparma yönünde bir hamlenin bizi karşı karşıya bırakacağı 140 milyar metreküplük boşluğu kapatabilecek tek bir ülke olamaz. Dolayısıyla çok sayıda küçük-orta ölçekli boru hattı projesinin eşzamanlı olarak geliştirilmesi gerekecek. Çok masalar kurulacak, çok masalar devrilecek.

Peki, Türkiye ana hatları belirmeye başlayan bu resimde nereye oturuyor? Türkiye mevcut krizde şimdilik son derece temkinli bir dış politika izledi, Ukrayna ve Rusya arasında, ya da bir başka deyişle Batı ve Rusya arasında tarafsız kaldı. Ama iş uzarsa ve büyürse, bu tarafsızlık politikası sürdürülebilir olmaktan çıkabilir. Gelin görün ki, Türkiye'nin Rus enerjisine bağımlılığı göz ardı edilebilecek gibi değil. Türkiye'nin eğilimi nihayetinde Batı'dan yana olsa da, Rusya'yla enerji alanında bugüne dek izlediği *decoupling*, yani siyaset ve enerji işlerinin birbirinden ayrılması politikasının, çok büyük olasılıkla bu süreçte de devam etmesi gerekecektir. Nitekim Türkiye'nin Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltması kolay olmayacak. Bu çabada Karadeniz'deki doğalgaz keşfi ciddi önem taşıyor, ama sihirli değnek değil. Şimdiye dek 540 milyar metreküp rezerv açıklanan Sakarya Gaz Sahası'nın halen yapım aşamasındaki üretim ve aktarım altyapısı 2030'a doğru tam kapasiteye ulaştığında Türkiye'ye yıllık 12-13 milyar

metreküp, yani mevcut tüketimimizin yaklaşık yüzde yirmisi kadar doğalgaz aktaracak. İhmal edilebilir bir oran değil, ama illa ki başka kaynaklara ihtiyaç olacak.

Halkayı genişletirsek, Türkiye'nin Rusya'yla ekonomik entegrasyonunda doğalgaz çok önemli bir bileşense de düşünülmesi gereken tek unsur bu değil. Petrol ve kömürün yanında, Türkiye'nin Rus buğdayına, Rusların getirdiği turizm gelirine de ihtiyacı var mesela. Her ne kadar hala ciddi toplumsal muhalefetle karşı karşıya olsa da, bence Türkiye'nin yeşil dönüşümündeki önemli bileşenlerden biri olacak Akkuyu Nükleer Güç Santrali'nin de Ruslarla ortak bir proje olduğu malum. Bir de tabii Türkiye'nin gerek Rusya'ya gerekse fosil yakıtlara mesafe koyabilmek için ihtiyaç duyacağı finansmanın nasıl sağlanacağı sorusu var. Avrupa'yla bizim çözüm seçeneklerimizi ayrıştıran önemli faktörlerden biri haliyle para ya da fon meselesi olacak. Risk primlerimizin bu kadar yükseldiği bir dönemde bu bakımdan da işimiz zor.

Hülasa, hem bizim durduğumuz yerden, hem de komşularımız açısından bakıldığında vaziyet kolay değil. Bence mevcut durumdan çıkarılması gereken çok temel birkaç ders var: Birincisi, enerji dönüşümünün, teşbihte hata olmaz derler, beş bin parçalık (ki bunun birkaç bin parçasına erişimimiz olmayacak) bir Sistine Chapel yapbozu olduğu, jet hızıyla halledilemeyeceği, düz bir çizgide ilerleyemeyeceği, basit mantıkla çözülemeyeceği ve dolayısıyla sabır, sebat, zekâ, teknik uzmanlık, vizyoner ve stratejik bakış gerektirdiği. İkincisi, enerji bağımlılığının genel olarak iyi bir fikir olmadığı ve bir bağımlılıktan kaçarken başka bağımlılıklara saplanmaktan kaçınmak gerektiği. Üçüncüsü, bireysel kurtuluşlar olmadığı gibi, ikili çözümler bile çok yetersiz kalacağından, çoktarafli işbirliklerinin yeniden geliştirilmesinin şart olduğu.

Bu çerçevede ülke olarak bizim bir yandan Rusya da dâhil olmak üzere diğer oyuncularla etkileşimimizi pekiştirirken, diğer yandan AB ile ekonomik bütünleşmemizi enerji alanını da içerecek biçimde yeniden düşünmemiz, bu konuları da akılda tutarak hatta gümrük birliğimizi yeniden konuşmamız gerekiyor. Elbette, otoriter rejimlerin Batı nezdinde daha da gözden düştüğü bir döneme girmemiş olmamız, Türkiye'nin Batı ve AB ile olan ilişkilerinin seyrini etkileyebilir. Fakat yeni düşmanlıkların eskileri unutturabileceği, mantık evliliklerinin yeniden gündeme gelebileceği bir sürece giriyoruz. Bizim AB'nin enerji tedarik güzergahlarını çeşitlendirme çabalarına katkı sağlamamız, AB'nin ise bizim ikiz dönüşüm girişimlerimize finansman ve teknik destek vermesi bu bağlamdaki optimal senaryo olacaktır. Türkiye-AB iletişimi ve işbirliğinin hemen bugünden başlayarak canlandırılması ve derinleştirilmesi gerekiyor. Bence Türkiye'nin konumu ve kapasitesi, başta AB olmak üzere tüm muhataplarıyla ilişkilerinde, masaya büyük düşünür ve iş adamı Jerry Maguire'in "*Help me help you*" mottosuyla oturmasını mümkün kılıyor.